

Пол Каланіті. Коли подих стає повітрям / перекл. з англ. Наталії Трохим, Тетяни Микитюк. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» 2016. – 256 с.

Для християнської віри немає такого життя, котрого не варто прожити. Вона приймає життя навіть там, де його затемнює страждання, бо й тоді життя залишається даром Божим, відкриває нові можливості буття і його сенсу. Людське буття завжди є даром Божим – і водночас завданням для до-вколишніх, що вимагає від них жертвенної любові та чинить їх багатшими й вільнішими.

До таких тем звертається у книжці «Коли подих стає повітрям» і Пол Каланіті, сучасний американський нейрохірург і письменник. Свого часу він отримав добру і багатогранну освіту: здобув ступені бакалавра й магістра англійської літератури та бакалавра антропобіології в Стенфордському університеті, звання магістра історії і філософії науки та медицини в Кембриджському університеті, а також із відзнакою закінчив медичний факультет Ельського університету, де був членом національного почесного медичного товариства «Альфа Омега Альфа». Каланіті повернувся до Стенфорда, щоб завершити резидентуру за спеціальністю «Нейрохірургія» і постдокторантуру за напрямом «Нейробиологія». За свою дослідницьку діяльність він отримав найвищу нагороду від Американської нейрохірургічної академії. Власне професійне становлення автор описує так:

Моя подорож від студента-медика до професора-нейрохірурга майже завершилась: після десяти років невпинного навчання я був сповнений рішучості протриматися ще 15 місяців, до переможного кінця. Я заслужив повагу своїх вчителів і наставників, здобув кілька престижних національних премій, отримав пропозиції праці від найкращих університетів. Мій науковий керівник зі Стенфорда днями запросив мене і сказав: «Поле, я вважаю, що ти найперший претендент на будь-яке місце, яке ти собі обереш [...]». Отже, у тридцять шість років я стояв на вершині: переді мною лежала Земля Обітованна, від Гілеаду і Єрихону – до Середземного моря (с. 22).

Однак у травні 2013 р., за крок від омріяної медичної і наукової кар'єри, Полу Каланіті діагностували рак легень четвертої клінічної групи. І він розпочав писати свою книжку, крапку в якій поставила його смерть 9 березня 2015 р. (с. 224, 254).

Книжка вийшла друком у 2016 р., вже після смерті автора, завдяки старанням його дружини Люсі Каланіті та Енді Ворда, редактора видавництва «Random House». Публікація стала бестселером, займаючи перше місце в рейтингу «The New York Times», та ввійшла до числа лідерів продажів на amazon.com.

Хоча сьогодні є багато публікацій, які торкаються питань медицини з етично-морального боку, книжка «Коли подих стає повітрям» привернула нашу увагу завдяки її змісту, який надзвичайно мотивує та підбадьорює. Вона не є богословським трактатом у стислому значенні цього слова. Це радше мемуари з досить детальними автобіографічними розповідями, зокрема опи-сами різних випадків із медичної практики автора як нейрохірурга, та його роздумами про сенс людського існування, пошук змісту життя, ставлення до страждання, як і про загальне розуміння значення життя і смерті.

Книжка має чітку структуру. Вона складається з передмови, котру написав лікар Авраам Верджес; прологу; двох розлогіх розділів із дуже вдалими назвами: «Добрий початок» і «Не зупиняйтесь до самої смерті», в яких автор дотримується виразної хронологічної послідовності; епілогу й слів подяки з-під пера Люсі Каланіті та короткої довідки про автора (с. 254). У книжці чимало прямих цитат зі Святого Письма (часто навіть переказів біблійних подій), висловів відомих письменників. Все це допомагає авторові поглибити розуміння суті теми, яку він розглядає.

У передмові (с. 9-17) Авраам Верджес ділиться спогадами про свою першу зустріч із Полом Каланіті (до речі, вони познайомилися, коли тому вже було діагностовано онкологічне захворювання) та пише про вплив цього знайомства на його власний світогляд: «[...] діагноз Пола допоміг мені усвідомити не лише його смертність, але й свою власну. [...] потім ми говорили про його смерть» (с. 10, 11).

Верджес роздумує також над тим, у чому полягає правдиве покликання лікаря та що означало для Пола Каланіті бути добрим лікарем. Автор передмови порівнює покликання Пола стати лікарем з наверненням та апостольською діяльністю апостола Павла, який отримав покликання дорогою в Дамаск. Він зазначає: «Це було щось значно більше, ніж любов до лабіринтів мозку, ніж насолода від вправності своїх рук, здатних творити дива – це були любов і співчуття до тих, хто страждає, викликані палким бажанням їм допомогти» (с. 11), а далі підкреслює «дуже важливу річ» – «палку віру [Пола] в моральну велич лікарської праці» (там само).

Варто відзначити літературну майстерність американського нейрохірурга та багатство його мови, наповненої аналогіями до біблійних подій, описами природи тощо. Це підтверджує і Верджес:

Пол писав просто вражаюче. Він міг би писати про будь-що, і це було б так само потужно. Але він не писав про будь-що – він писав про час, про те, що час означає для нього зараз, у контексті його хвороби, яка так неймовірно все загострила (с. 13).

У пролозі (с. 18-32) автор подає детальний опис послідовності перебігу свого захворювання, від первинної діагностики до остаточно встановленого діагнозу.

Я переглянув КТ-скани, діагноз не викликав сумніву: усі легені були поцятковані незліченними пухлинами, хребет деформований, печінка знищена. Рак із множинними метастазами. [...] За останні шість років життя я проаналізував цілі стоси таких сканів, вишукуючи шанс, що давав би пацієнтові надію на одужання при відповідному лікуванні. Але тут було інакше: це був мій скан... (с. 18).

Окрім того, Пол страждав ще й від сильного болю:

Останні кілька місяців я мав напади різної інтенсивності, від болю цілком стерпного до болю, який відбирав мені мову і змушував скреготіти зубами, до такого болю, від якого я криком кричав і качався по підлозі. Останній напад був саме з тих гірших. Я ліг на твердій лаві в залі очікування і відчував спазм кожного м'яза на спині, старався дихати, тамуючи біль, бо ібупрофен мені вже не допомагав (с. 27).

Перший розділ книжки – «Добрий початок» (с. 33-136) – розпочинається цитатою зі Святого Письма про смерть і воскресіння (з Єз 37). Автор відразу ж приступає до розповіді про зміну в його житті після остаточного встановлення йому діагнозу онкологічного захворювання – свій переїзд до родинного містечка Кінгман у штаті Аризона. Він майстерно занурює читача в атмосферу спогадів зі свого дитинства та юності, вдало вплітаючи їх в описи природи. Полова сім'я переїхала в це містечко, коли йому було десять років (с. 36). Він згадує і про взаємини з батьком, який також був лікарем та присвячував багато часу своїй роботі (с. 36-37), і про дитячі забави з друзями, і про небезпеки аризонської пустелі¹ (с. 38-40). Та, мабуть, найяскравіше йому закарбувався в пам'яті «нескінченний потік книжок і письменників» (с. 43), що почав супроводжувати його з десяти років завдяки старанням матері. Найсильніший вплив на нього мав роман «Прекрасний новий світ»², який заклав у його свідомості початки філософії моралі (філософської етики) і став темою його есею при вступі в коледж: Пол аналізував питання, у чому полягає сенс життя (с. 43). Автор каже, що читання з дитинства виплекало в ньому «глибоку любов і увагу до мови» (там само), книжки стали його «найближчими друзями і водночас творили систему досконалої оптики, що подарувала [...] новий погляд на світ» (с. 44).

Протягом усіх років професійного становлення Пола Каланіті

[ним] рухало не так прагнення чогось досягти, як необхідність відповісти собі на надважливе питання: у чому сенс людського життя? Я й далі від-

¹ Кінгман лежить посеред пустельної аризонської долини, оточеної двома гірськими хребтами. У ній, як згадує автор, на людину чатувало багато небезпек – від різних видів скорпіонів до отруйних павуків і змій.

² Наймовірніше, Пол Каланіті має на увазі роман Олдоса Гакслі.

чував, що література – найкраща інвестиція в розвиток розуму (мислення), тоді як неврологія розкриває найтонші закони роботи мозку. І мислення, відповідно до цієї сумнівної концепції, видавалося невіддільним від людських стосунків і моральних цінностей (с. 47).

Однак при цьому, схоже, не обійшлося без когнітивного дисонансу:

...ретельне вивчення людського мислення вступало в конфлікт з моїм природним бажанням будувати і зміцнювати людські стосунки [...]. І якщо неосмислене життя не варте життя, то чи непрожите життя варте осмислення? (с. 48).

Зрештою йому знадобилося два роки для пошуку «глибшого розуміння сутності мислення» (с. 52). Він студіював літературу і філософію, «щоб збагнути, у чому сенс життя, вивчав нейробіологію і працював у лабораторії [...], щоб довідатись, як мозок викликає в організмі здатність шукати сенсу в житті й у світі [...]» (с. 52-53).

При цьому не можна не зацитувати ще одних спостережень автора, котрі увінчалися визнанням маєстату Бога Творця. Ще будучи студентом, Пол поїхав у літній табір. Якось він із друзями піднявся в гори, на висоту майже три тисячі метрів, щоб зустріти там схід сонця, стати очевидцем

...того найтоншого проблиску майбутньої блакиті, який дедалі ширше розпливається зі сходу, поволі змиваючи зірки. [...] Але досить було повернути голову назад, щоб побачити, як вранішня блакить неба гусне, темніє на півдорозі до заходу, далі перетворюється на нічну чорноту, яка сяє зорями, і повний місяць дивиться на тебе. На сході ясний день сяяв на повну силу; на заході повновладно панувала ніч. Жоден філософ не в змозі передати піднесення краще, ніж ця мить, коли стоїш у височині, поміж ніччю і днем. Це ніби власне той момент, коли Бог сказав: «Хай буде світло!» І ти мимоволі відчуваєш крихкість і крихтіть своєї істоти порівняно з величчю цієї гори, землі, всесвіту... (с. 51).

Каланіті замислювався також над питанням, де є та точка, у якій біологія, етика, література та філософія перетинаються. Він почав вивчати медицину, бо вважав, що саме лікар може по-справжньому зрозуміти «фізіологічно-духовну людину» (с. 59) і що медицина давала «шанс знайти відповіді, яких я не знаходив у книжках, віднайти інший різновид натхнення, виробити належне ставлення до страждання, ретельно дослідити питання про те, що надає сенсу людському життю, навіть перед лицем смерті й розпаду» (с. 60). Хоч, з іншого боку, Пол також зауважує, що саме лише «усвідомлення величезної моральної місії медицини» стало для нього в перші роки навчання «важким тягарем» (с. 63).

Потрібно відзначити, що автор досить критично аналізує втручання лікаря в людське тіло. Зокрема, він каже, що погляд на тіло виключно

«як на матерію і механізм» впливає на ставлення до людських страждань, мінімалізуючи їхнє значення до виховного засобу (с. 68). Навчання на медичному факультеті загострило Полове «розуміння взаємозв'язків між мисленням, життям і смертю», і він почав розглядати людину в багатогранності цих аспектів (с. 69-70). Проте Каланіті стверджує, що незмінним залишалося величезне почуття відповідальності лікаря перед пацієнтом (с. 73). І надалі його головною метою було втілити здобуті знання, щоб «зарадити стражданням пацієнтів» (там само). Ця мета була «висока й амбітна», і Пол припускає, що «міг би стати одним із [...] універсальних фахівців, які проникають до самої гушавини емоційних, наукових і духовних проблем і відносять або прокладають шляхи порятунку» (с. 92).

Автор наводить декілька випадків зі своєї медичної практики в пологовому відділенні. Серед них хотілось би зупинитися на одному, коли перед ним як молодим лікарем постало питання: хіба при прийнятті рішень щодо життя і смерті достатньо знань із практичної медицини? Відразу ж відповівши: «Звісно ні, самого розуму не досить, потрібні також певні моральні якості» (с. 85), – він зізнається, що ще зовсім недавно сприймав народження і смерть як «абстрактні поняття» (там само).

При виборі спеціалізації Каланіті зупинився на нейрохірургії, оскільки з неї лунає заклик до досконалості. Виходячи з античного принципу калокатії, він був переконаний у необхідності «прагнути моральної, емоційної, психічної та фізичної досконалості» (с. 91).

Згодом, уже працюючи в нейрохірургічному відділенні, молодий фахівець знаходить відповіді на такі хвилюючі для нього питання, як «про життя і смерть та про сенс цього всього» (с. 90), і розуміє, що вони постають у певний момент «перед кожною людиною [...] та виникають зазвичай в медичному контексті», а тоді спрямовують людину «до роздумів довкола філософії і біології» (там само).

Розповідаючи про конкретні випадки зі своєї праці нейрохірурга (дуже часто складні не тільки з точки зору самого хірургічного втручання, а й з етичного боку: проводити чи не проводити операцію, якщо вона може тільки погіршити стан пацієнта), автор на їхньому тлі зачіпає теми страждання, хвороби, смерті, етичних принципів повідомлення про невиліковний діагноз, взаємовідносин лікаря з пацієнтом і його рідними та порятунку життя, яке він називає життям «людської індивідуальності», «людською душею», добачаючи, що «у цьому є щось сакральне» (с. 119). Каланіті доходить висновку, що перед оперативним втручанням у мозок людини дуже важливо збагнути «внутрішній світ пацієнта: його індивідуальність, його цінності, що робить його життя вартісним» (с. 119). Це вимагає від лікаря самопосягати і великих зусиль, але водночас залишається необхідною умовою для успіху операції.

Другий розділ – «Не зупиняйтесь до самої смерті» (с. 137-223) – розпочинається роздумами автора про власне майбутнє в стані невеличкого захворювання, перед обличчям смерті. Він називає цей стан екзистенційною пасткою, коли людина опиняється на роздоріжжі «порожньої, жорстокої, безлюдної [...] пустелі» (с. 140-141).

У цьому розділі ми натрапляємо на тему, яка потребує дещо глибшого аналізу, а саме – проблематику штучних репродуктивних технологій. Автор розповідає, що вони з дружиною звернулися до клініки репродуктивної ендокринології, а після невдалих спроб внутрішньоматкового запліднення погодилися на екстракорпоральне запліднення *in vitro*. Можна прослідкувати, як спочатку Пол зазначає, що вони хотіли би, «щоб ембріонів було створено і знищено якомога менше» (с. 165), оскільки треба буде нести відповідальність за майбутнє створених ембріонів, а «їхнє знищення завдаватиме надто багато болю» (с. 165). З іншого боку, разять його слова про ембріонів як технологічні артефакти, «до яких ніхто не знатиме, як ставитись» (с. 166). Зрештою Каланіті каже, що доведеться «створити декілька ембріонів у пробірці й імплантувати найздоровіших з них. Іншим доведеться померти» (там само). Автор робить висновок: навіть щоб народити дітей, у цьому житті доводиться «стикатись зі смертю» (там само). Як бачимо, тут основний етичний принцип охорони людського життя не дотримується, а зроблені Полом Каланіті висновки з цієї біоетичної проблематики суперечать навчанням Католицької Церкви.

Далі автор переходить до детального опису процесу його діагностики та лікування. Великою радістю було повідомлення про позитивні результати застосованої молекулярної терапії. Після покращення стану Пол повернувся до нейрохірургічної практики в лікарні (с. 173). І знову він укотре говорить про те, що нейрохірургія – це покликання, що моральний обов'язок має вагу, а якщо має вагу, то має значення. Саме цей «обов'язок нести відповідальність за життя інших» привів його в операційну залу (с. 172). Пол повністю віддавався медичній практиці: що більше він був утомлений, то більше радів виконаній роботі (с. 180).

Автор роздумує над тим, що для нього є найважливішим в житті, – над співвідношенням науки і віри. Він робить висновок, що коли люди вчиняють науку арбітром для метафізики, то позбавляють світ «Бога, [...] сенсу» (с. 191), і врешті приходять до твердження про існування Правди, яка перебуває над усім і всіма (с. 194).

На жаль, через сім місяців стався рецидив захворювання. Полові призначили хіміотерапію. Він страждав і від сильного болю – десять за десятибальною шкалою (с. 209), і від побічних наслідків застосування хіміотерапії. Згодом настало незворотне погіршення стану (с. 211).

На завершення другого розділу Пол Каланіті роздумує над значенням часу. Для нього самого час має дві сторони: кожен день віддаляє його від

останнього загострення хвороби, але водночас і наближає до чергового її рецидиву, а зрештою – до смерті. На переконання автора, є дві реакції на таке усвідомлення: або це стає стимулом до «шаленої діяльності» (с. 220), щоб устигнути зробити якомога більше, або розвивається апатія. Судячи з книжки, Пол пережив обидва ці стани, бо врешті підсумовує, що недоцільно витрачати час на плани стосовно майбутнього, особливо коли це стосується віддаленого проміжку, який вимірюється роками, а краще зосередитися на теперішньому (с. 221). У контексті роздумів про час автор говорить про безсилість перед минущистю, згадуючи слова з книги Проповідника, що життєва метушня – це гонитва за вітром, і додає від себе, що речі на кшталт грошей чи статусу є «такими малоцікавими» (с. 222) в аспекті вічності.

Пол Каланіті закінчує другий розділ, а отже – й усю свою книжку словами, зверненими до доньки. Він висловлює їй подяку за радість, якою вона наповнила його життя – життя «помираючого чоловіка» (с. 223). Пол описує цю радість як таку, котра «не прагне більшого», насичена і спокійна, що в той час надзвичайно важливо для нього (там само).

Епілог і слова подяки (с. 224-253) написала Люсі Каланіті, вже після смерті Пола. Вона ділиться спогадами про останні вісім місяців життя свого чоловіка і про їхню новонароджену дитину.

З епілогу дізнаємося, що Пол Каланіті пройшов три етапи терапії, але після кількох ремісій онкологічне захворювання прогресувало, стан Пола різко погіршувався (с. 225). Однак, незважаючи на це, протягом останніх місяців життя він зосередився на тому, щоб закінчити свою книжку (там само).

Пол змирився з обмеженою тривалістю життя, але як нейрохірурга його сильно непокоїло загострення неврологічних симптомів, що прогнозувало для нього «втрату змістовності і суб'єктивності» (с. 226-227). Пізніше він отримував якісну паліативну допомогу, яку надавала йому вдома мультидисциплінарна команда фахівців; розглядалася також можливість лікування в госпісі, щоб «максимально підвищити якість його життя на той час, який у нього залишився» (с. 227). Люсі огортав сильний смуток і хвилювання через те, що в наступні кілька тижнів її чоловік може нестерпно страждати, але він помер за кілька днів. Треба віддати Полу належне за його любов і мужність. Зі слів Люсі довідуємося, що в останню свою суботу він тримав доньку на руках, наспівуючи їй пісню, – при тому, що кисень йому забезпечували вже через зонд. А потім сказав про друзів, яких уже не був у змозі приймати: «[...] я люблю їх, навіть якщо не бачуся з ними. Я ціную їхню дружбу» (с. 227-228).

Пол Каланіті зустрів смерть, але перед тим «вивчав її, боровся з нею, приймав її – і в ролі лікаря, і в ролі пацієнта. Він хотів допомогти людям зро-

зуміти смерть і подивитись в очі своїй смертності» (с. 239). Автор книжки не тільки описав шлях смерті, а й мужньо ним пройшов (с. 240). Люсі пише, що Пол гідно сприймав кожну стадію своєї хвороби зі щирістю, яка давала йому змогу тужити за нереалізованим майбутнім і водночас «створювати нове». Він був «відкритим і вразливим» та, незважаючи на смертельне захворювання, «абсолютно живим» (с. 244). Попри фізичний біль, Пол Каланіті «залишався енергійним, відкритим, сповненим надії – не на видужання, яке було малоймовірним, а на дні, наповнені метою і сенсом» (с. 245), про які він так багато роздумував і котрих так ретельно шукав у своєму житті. І зрештою знайшов...

Книжка загалом не викликає сумнівів у щирості її автора, який пройшов шлях від атеїста, хоча «виріс у родині побожних християн, у якій щовечора молились і читали Біблію» (с. 190), до віруючого; від студента англійської літератури до професора-нейрохірурга; від лікаря, який був біля важкохворих пацієнтів від шостої години ранку до десятої вечора, до пацієнта зі смертельною недугою. Твір Пола Каланіті вражає відвертістю, людяністю, християнською любов'ю до пацієнтів, і це сповнює надією та надихає. Проте, на нашу думку, у книжці бракує розвитку такої теми, як життя і смерть людини в контексті страждань і смерті Ісуса Христа, бо саме в Ньому життя і смерть розкриваються в новому світлі, вказуючи на майбутнє безсмертя та надію на воскресіння (пор. Рим. 6:23).

Автор, розглядаючи у своїй книжці багато складних питань, тим самим може допомогти іншим (с. 250). Пол Каланіті знайшов сенс життя, і він аж ніяк не полягав у тому, щоб уникати страждань (с. 164). Описаний приклад Полового життя може скріпити в надії і важкохворого, і здорову людину, а також іще раз підкреслює необхідність розвитку паліативної допомоги як промовистого знаку участі в стражданнях ближнього.

Йосафата Дробик

*PhD, старший викладач,
Український католицький університет,
Львів*